

Ἡ Πρώτη Μετ απολεμική Γενιά

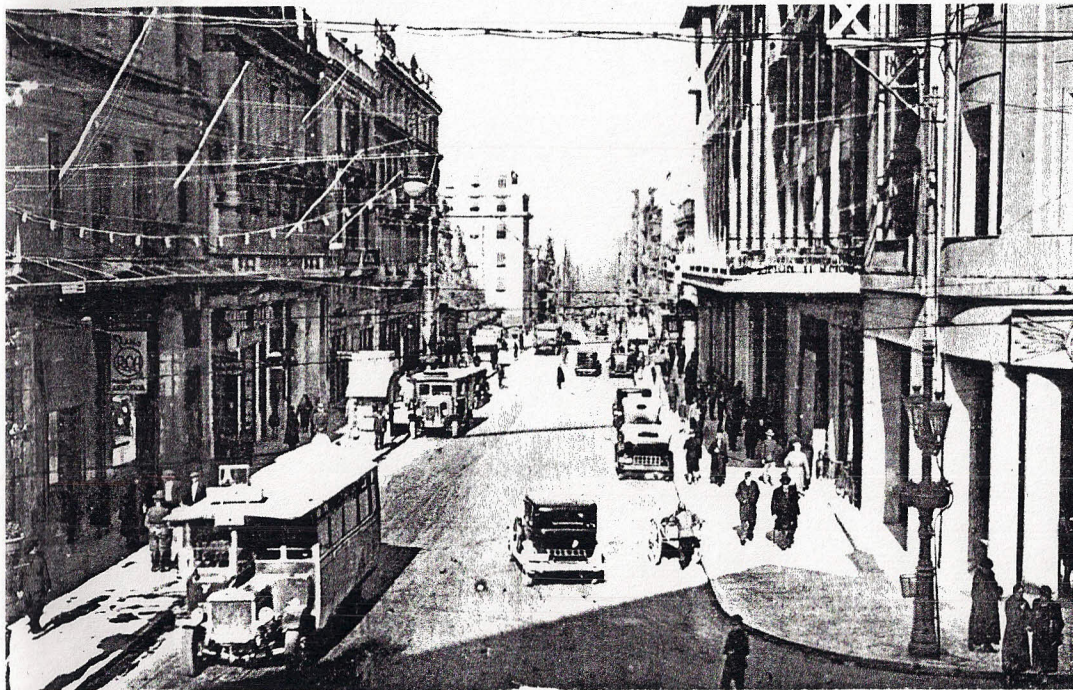
Τάκης Βαρβιτσιώτης
Μηνᾶς Δημάκης
Ἄρης Δικταῖος
Ἄνδρέας Καμπᾶς
Νάνος Βαλαωρίτης
Δημήτρης Παπαδίτσας
Ἐκτωρ Κακναβάτος
Τάκης Σινόπουλος
Γιώργης Παυλόπουλος
Πάνος Θασίτης
Στέλιος Γεράνης
Ἑλένη Βακαλό
Μανόλης Ἀναγνωστάκης
Μίλτος Σαχτούρης
Σταῦρος Βαβούρης
Λύντια Στεφάνου
Θ. Δ. Φραγκόπουλος
Νίκος Καρύδης
Κλεῖτος Κύρου
Ε. Χ. Γονατᾶς
Γιώργος Γεραλῆς
Ἰάσων Δεπούνης
Ἄρης Ἀλεξάνδρου
Γιώργος Γαβαλᾶς

Κρίτων Ἀθανασούλης
Ἀντώνης Δεκαβάλλης
Μιχάλης Κατσαρός
Γάσος Λειβαδίτης
Νίκος Φωκᾶς
Λίνα Κάσδαγλη
Σαράντος Παυλέας
Γιωργῆς Κότσιρας
Γιώργος Σαραντῆς
Γιάννης Δάλλας
Βασίλης Λιάσκας
Νίκος Καρούζος
Δημήτρης Δούκαρης
Ὀλγα Βότση
Ἄθως Δημουλάς
Α. Θ. Νικολαΐδης
Δημήτρης Χριστοδούλου
Λουκᾶς Θεοδωρακόπουλος
Τίτος Πατρίκιος
Κώστας Στεργιόπουλος
Αἰρήλιος Εὐστρατιάδης
Θανᾶσης Κωσταβάρας
Μαντῶ Ἀραβαντινοῦ

Ἡ πλατεία Συντάγματος τῆ δεκαετία τοῦ 1940. (Ἀρχεῖο Μάνου Χαριτάτου)

Ἡ ὁδὸς Σταδίου τῆ δεκαετία τοῦ 1940. (Ἀρχεῖο Μάνου Χαριτάτου)

Ὁ προηγούμενος τόμος, πέμπτος τῆς γενικῆς σειρᾶς «Ἡ ἑλληνικὴ ποίηση», παρουσίαζε τοὺς *Νεωτερικοὺς ποιητὲς τοῦ Μεσοπολέμου*, δηλαδή τοὺς πρώτους Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι ἔσπασαν τὴν παράδοση τῆς προκαθορισμένης συμμετρικῆς ἐκφοράς τοῦ ποιητικοῦ λόγου καὶ ἔγραψαν τὰ ποιήματά τους σὲ ἐλεύθερο στίχο, ἀκολουθώντας τὰ νέα ρεύματα, πού εἶχαν ἀναπτυχθεῖ στὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο, καὶ ἐνωματώνοντάς τα στὰ ἑλληνικὰ δεδομένα. Ὁ νέος αὐτὸς τόμος, καταρτισμένος μὲ τὰ ἴδια κριτήρια, παρουσιάζει τοὺς ἐπόμενους ποιητὲς μας, πού γράφουν τὰ ἔργα τους σύμφωνα μὲ τὶς ἴδιες αὐτὲς νεωτερικὲς ἀντιλήψεις. Τοὺς χαρακτηρίζω ὡς *ποιητὲς τῆς πρώτης μεταπολεμικῆς γενιάς*, διαστέλλοντάς τους χρονικὰ ἀπὸ τοὺς προηγούμενους. Πραγματικὰ πρόκειται γιὰ τὴ δεύτερη γενιὰ τῶν νεωτερικῶν μας ποιητῶν, στὴν ὁποία ἔχουν περάσει φυσιολογικὰ οἱ ἐκφραστικὲς κατακτήσεις τῆς πρώτης γενιάς πού ἐγκατέλειψε τὴν παράδοση. Ὡστόσο, αὐτὴ ἡ δεύτερη γενιὰ δὲν εἶναι τόσο δεύτερη σὲ ποιότητα, ὅπως γενικὰ νομίζεται. Χωρὶς νὰ ἔχουν τὴν ἐπιφάνεια, ἔστω καὶ ὅσοι ξεχωρίζουν, τῶν τεσσάρων πέντε νεωτερικῶν ποιητῶν τοῦ μεσοπολέμου, δὲ συνέβαλαν λίγο στὴ διαμόρφωση τῆς εἰκόνας πού ἔχομε γιὰ τὴ μοντέρνα μας ποίηση. Δὲ συνέχισαν ἀπλῶς ὅ,τι οἱ πρώτοι εἶχαν κατακτήσει μορφικὰ, ἀλλὰ τὸ πλούτισαν μὲ τὰ δικά τους στοιχεῖα. Περιορίζοντας τὴν ἔννοια τῆς νεωτερικῆς γραφῆς στὸν ἐλεύθερο στίχο καὶ τὴν ὑπερβατικὴ ἐκφραση δὲν ἔχουν βέβαια νὰ ἐπιδείξουν τίποτε περισσότερο ἀρχικὰ ἀπὸ ὅσα ἀπέδωσαν οἱ νεωτερικοὶ τοῦ μεσοπολέμου. Πραγματικὰ, τὸ κριτήριό τῆς ἀνανέωσης τῶν ἐκφραστικῶν μέσων, καὶ μάλιστα ὅταν αὐτὴ ἡ ἀνανέωση ἔχει ὅλα τὰ γνωρίσματα μιᾶς ἐπαναστατικῆς ἀλλαγῆς, μοιάζει νὰ εἶναι ἐπαρκὲς γιὰ νὰ σταθμίσει τὴν ἀξία καὶ τὴ σημασία τῶν πρώτων πού διεξάγουν τὴν ἐπανάσταση, κερδίζοντας τὸ στοιχείο τῆς ἱστορικῆς δικαίωσης. Συνέπεια πού πιστοποιεῖ ὅτι συνέλαβαν τὸ σφυγμὸ τῆς ἐποχῆς καὶ σημάδεψαν στὸ μέλλον, ἔαν καὶ ἐφόσον τὸ μέλλον τοὺς δικαιώσει, ὅπως συμβαίνει συγκεκριμένα στὸν αἰῶνα μας, πού ὅλες οἱ ἐπαναστατικὲς νέες μορφές, σὲ ὅλες τὶς τέχνες, ἀποτελοῦν σήμερα *κατάσταση* σύμμετρη μὲ τὶς προωθημένες ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς. Εἶναι πιά φανερό ὅτι οἱ τέχνες πέρασαν σὲ μιὰ νέα φάση, οἱ "ἀρχεῖς" τῆς ὁποίας χαραχτήκαν καὶ ἀποτελοῦν τὶς ἀναγκαῖες προϋποθέσεις, κατὰ τρόπο πού ἡ παραγνώριση καὶ ἡ παράβασή τους φανερώνει μειωμένη εὐαισθησία ἢ κεραεῖες ἐλαττωματικῆς. Ἄν εἶναι σωστὴ αὐτὴ ἡ ὑπόθεση, ἄμεσα συνάγεται ὅτι δὲ συμβαίνει τυχαῖα οἱ ποιητὲς τοῦ μεσοπολέμου πού ἐπιβιώνουν νὰ ἀνήκουν σχεδὸν ὅλοι στὴν πτέρυγα τῶν νεωτερικῶν. Νὰ εἶναι αὐτοί, πού ἔπιασαν τὸ σφυγμὸ τῆς ἐποχῆς

και δημιουργησαν εργο, που αποτελει προϋποθεση για κάθε επο-
μενο σταδιο.

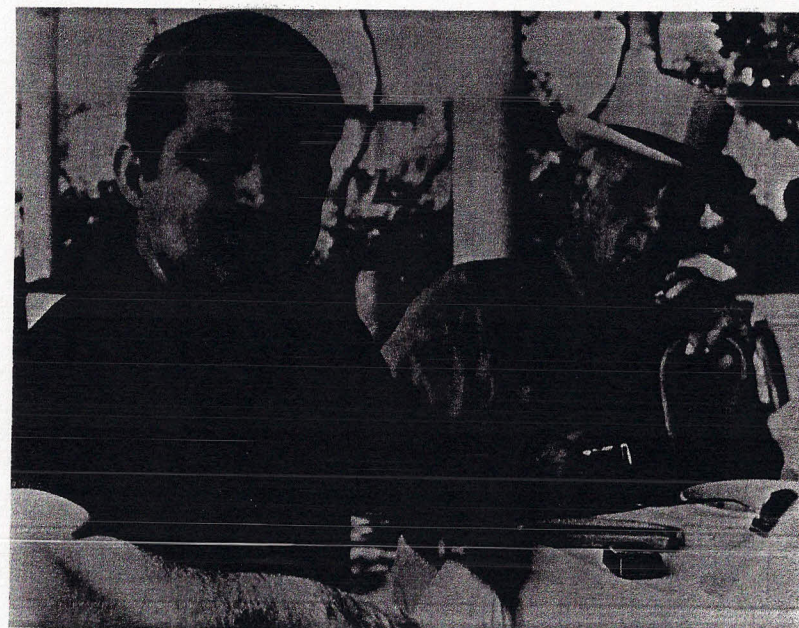
Με αυτη την εννοια ισχυει οτι οι πρωτοι επαναστατες στην τεχνη, και μονο γιατι ειναι επαναστατες και μονο γιατι διακινδυνευουν τα παντα (ζωντα μεσα σ' ενα περιβαλλον εχθρικο αρχικα, του οποιου αυτοι θα δημιουργησουν τα νεα γουστα), αποδεικνουνται οι καλυτε-
ροι τεχνιτες της εποχης τους, που οι προτασεις τους και οι λυσεις που δινουν στα προβληματα εχουν την αξια νεων κανωνων στην τεχνη και καταστρωνουν νεα αισθητικα αξιωματα. Ομως το ιδιο δεν ισχυει για την επόμενη γενιά, όταν η επανάσταση έχει επικρατήσει και οι βασικ-
ες λύσεις έχουν δοθεί. Γι' αυτούς, την επόμενη γενιά, φαίνεται ότι είναι αναγκαίο αλλά δεν αρκεί το μορφικό στοιχείο για να δείξει την αξία τους. Χρειάζονται εσωτερικά κριτήρια, για να φανερώσουν ότι συνέλαβαν το σφυγγό της εποχής τους και ότι τον εξέφρασαν ικανο-
ποιητικά, πράγμα που το βρίσκουμε εξετάζοντας το έργο του κάθε ποιητή, και επισημαίνοντας τα μηνύματά του. Στη συνέχεια, από το σύνολο των ποιητών της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς θα προκύ-
πτει το σύνολο των μηνυμάτων μιας εποχής, εκείνων τουλάχιστον που διατυπώθηκαν. Διότι το απόλυτο σύνολο των αιτημάτων μιας εποχής δεν είναι βέβαιο ότι εκφράστηκε από τους ποιητές της είτε γιατι πολλά από τα αιτήματά της δεν ήταν εξαργυρώσιμα ποιητικά (άνηκαν σε άλλες σφαίρες προβληματισμού) είτε γιατι δεν υπήρξαν, για τυχαίους λόγους, οι ποιητές που να τα συλλάβουν και να τα διατυπώσουν.

Εύλογο είναι να αναρωτηθεί κανείς γιατί αυτό το εσωτερικό κριτή-
ριο δεν είναι απαραίτητο να λογαριαστεί και για τους πρώτους επανα-
στατικούς, μορφικά, "Ελληνες ποιητές του μεσοπολέμου, δεδομέ-
νου ότι είναι οι πρώτοι νεωτερικοί στην Ελλάδα αλλά είναι δεύτεροι σε ένα διεθνές επίπεδο. Η επανάσταση έχει ήδη τελεστεί από άλλους, αυτοί οι άλλοι άνοιξαν τους ορίζοντες και οι δικοί μας προσχώρησαν σε ένα επόμενο χρονικό διάστημα, πάντως όχι ιδιαίτερα μεγάλο. Ωστόσο, η ενσωμάτωση του επαναστατικού φρονήματος στην ελ-
ληνική πραγματικότητα αποδεικνύει τη γνησιότητα της νεωτερικής αντίληψης και η δυνατότητα της επισήμανσης των εγχώριων δεδομέ-
νων φανερώνει υψηλής στάθμης ευαισθησία και πνευματικότητα. Η άπορία συνεπώς ως προς το αν πρέπει να ισχύσουν εσωτερικά κρι-
τήρια, και για την αξιολόγηση των νεωτερικών ποιητών του μεσοπο-
λέμου, αποτελεί ψευδοπρόβλημα. Μελετώντας τους ποιητές από κάποια χρονική απόσταση και με την προοπτική που μάς παρέχουν τα μεταγενέστερα έργα, ή επιβεβαίωση της βιωσιμότητας ενός συγ-
γραφέα της πρωτοπορίας πραγματώνεται με εσωτερικά κριτήρια. Άσχετα αν αρκείτο από τους πρωτοπόρους άνηκουν στις πρώτες αξίες και όλοι σχεδόν έχουν μια ιστορική σημασία.

Μοῦ είναι δύσκολο να όρισω περιληπτικά με τί νόημα μιλώ για "εσωτερικά κριτήρια". Επιχείρησα να το δείξω, εξετάζοντας στον προηγούμενο τόμο τους 28 νεωτερικούς ποιητές χωριστά και επιση-
μαίνοντας τί ο καθένας εκόμισε στην τέχνη, καθώς και την έκταση του προβληματισμού του. Ωστόσο, δεν προχώρησα ως την αξιολόγηση, για να μην υποσκάψω μια κατά το δυνατόν ισότιμη ανθολόγηση, που σκόπευε να βάλει τα θέματα σε όρους συζήτησης, παρέχοντας κά-
ποια βασικά εφόδια. Μια αξιολόγηση μοιραία έχει υποκειμενικό χα-
ρακτήρα και έχει τη θέση της σε ένα καθαρά προσωπικό έργο, που απευθύνεται σε ειδικά ενδιαφερόμενους αναγνώστες.

Στόν τόμο αυτό έχω πρόσθετους λόγους, για να αποφυγώ, εκτός από την αξιολόγηση, και την εξέταση των εσωτερικών στοιχείων, που δηλώνουν τί εκόμισε στην τέχνη ο καθένας από τους 47 ποιητές

που καταχωρίζω. "Ενας λόγος είναι ότι για τους ποιητές αυτούς δεν έχομε παρά μόνο κριτικά σημειώματα. Για ελάχιστους υπάρχουν συνθετικές κριτικές εργασίες. Δε νομίζω ότι η έλλειψη αυτή οφείλεται στο ότι για τους ποιητές της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς δεν έχομε ακόμη τη χρονική προοπτική, για να μελετήσομε ψύχραιμα το έργο τους, μια που σήμερα και οι νεώτεροι από αυτούς έχουν διαβεί το μισό αιώνα και η ηλικία της προσφοράς τους υπερβαίνει τα τριάντα χρόνια. Το γεγονός ότι μόλις την τελευταία δεκαετία αρχίζει να στρέ-
φεται προς αυτούς η προσοχή ενός σχετικά μεγαλύτερου κοινού, καθώς τα μέσα μαζικής ενημέρωσης τους αναφέρουν άραια και δια-
κριτικά, δείχνει ότι ίσως τώρα μόλις, αρκετά καθυστερημένα, αρχίζει η ώρα της αξιολόγησής τους. Το φαινόμενο δε θα ήταν περίεργο, αν έλειπαν, από την κατηγορία αυτή, ποιητές κάποιου αναστήματος, όπως είχε επιχειρήσει να δείξει η κριτική της γενιάς του μεσοπολέμου, μιλώντας σχεδόν πάντα για το έργο τους με συγκατάβαση ή αποσιω-
πώντας το, στάση και αντίδραση που πέρασε και επηρέασε ευρύτε-
ρους κύκλους. Άλλά οι λόγοι του παραμερισμού μιας ολόκληρης γενιάς ποιητών δεν είναι λογικό να αποδίδονται στη βούληση ενός ή περισσοτέρων κριτικών της γενιάς του μεσοπολέμου. Ολόκληρη η πρώτη μεταπολεμική γενιά, και ανεξάρτητα από τις ιδεολογικές και πολιτικές της τοποθετήσεις, είχε αποκλειστεί από τα μέσα ενημέρω-
σης για όλες τις μεταπολεμικές δεκαετίες, πλην από την τελευταία και σε αυτή σχετικά. Κατά λογικό συμπέρασμα το φαινόμενο πρέπει να οφείλεται σε αίτια που άφοροῦν στο ίδιο το έργο των συγγραφέων, το οποίο απέρριπταν ποικίλα ιδεολογικά και πολιτικά πλέγματα.

Ο Γιώργης Παυλόπουλος με τον Σεφέρη, το 1970.

Ἄς πάρουμε τὸ ζήτημα μὲ κάποια σειρά.

Ἄν οἱ νεωτερικοὶ ποιητὲς τοῦ μεσοπολέμου εἶχαν ὡς πρότυπά τους τοὺς ξένους ποιητὲς ποὺ ἔγραφαν στὶς δικές τους γλώσσες, οἱ ποιητὲς τῆς πρώτης μεταπολεμικῆς γενιᾶς εἶχαν ὡς πρότυπά τους τὸ ἔργο τῶν νεωτερικῶν ποιητῶν τοῦ μεσοπολέμου, ποὺ ἔδινε λύσεις στὴν ἴδια τους τὴ γλώσσα, βοήθημα ἰδιαίτερα σημαντικό. Ταυτόχρονα εἶχαν ἀπορρίψει τὸ ἔργο τῶν παραδοσιακῶν ποιητῶν τοῦ μεσοπολέμου, ἐπικυρώνοντας ἔμμεσα τὴ σημασία καὶ τὴ συμβολὴ τῶν νεωτερικῶν ποιητῶν στὴ διαμόρφωση μιᾶς καινούργιας ποιητικῆς γλώσσας, ἀναγκαίας καὶ ἰκανῆς νὰ ἐκφράσει τὰ μηνύματα τῶν νέων καιρῶν. Ὡστόσο, ἂν τὴ νέα τότε γενιὰ τὴν ἐκάλυπτε μορφικὰ τὸ ἔργο τῶν προωθημένων αισθητικῶν ποιητῶν τοῦ μεσοπολέμου, δὲ φαίνεται νὰ τὴν ἐκάλυπτε τὸ ἰδεολογικὸ καὶ βιοματικὸ πλαίσιο τῶν προηγούμενων τῆς ποιητῶν. Κοιτάζοντας τὰ πρώιμα δείγματα γραφῆς τῶν ἐκπροσώπων τῆς πρώτης μεταπολεμικῆς γενιᾶς, ποὺ μὲ τὴν ἀμεσότητά τους μᾶς δείχνουν πῶς καθαρὰ τὶς βιοματικές καταβολές αὐτῆς τῆς γενιᾶς, διαπιστώνομε πόσο ἐξῆσαν σὲ διαφοροτικὸ κλίμα, μέσα στὸ ὁποῖο εἶχαν πάψει νὰ λειτουργοῦν κάποιες ἀπὸ τὶς κοινωνικὲς καὶ ἰδεολογικὲς σταθερές, ποὺ ἄγγιζαν ἀκόμη τὴ γενιὰ τοῦ μεσοπολέμου, ἔστω καὶ ἂν ἐπιδίωκε νὰ τοὺς δώσει καινούργιο φωτισμό.

Ἡ νέα τότε γενιὰ ἐβλεπε τὰ πράγματα μὲ ἄλλη κλίμακα. Ἡ Μικρασιατικὴ Καταστροφὴ καὶ ὁ Διχασμὸς ὑπῆρξαν γι' αὐτὴ μακρινὸ παρελθόν. Οἱ ἄμεσες ἐπιπτώσεις τους, περασμένες μέσα στὸν ἄλλοπρόσαλλο προσανατολισμὸς τῆς πολιτικῆς καὶ ἰδεολογικῆς ἐξουσίας, δημιουργοῦσαν τοὺς ὅρους γιὰ μιὰ ἀμφισβήτησι τῶν κάθε λογῆς μορφωμάτων, ποὺ κρέμονταν ἀπὸ ἓνα διάτρητο οὐρανὸ. Τὰ ἐφηβικὰ τους χρόνια, ὅσοι γεννήθηκαν ὡς τὸ 1922, θὰ τὰ περάσουν μέσα στὸ ζόφο τῆς δικτατορίας τοῦ 1936. Ἡ στυγνὴ μορφή τῆς 4ης Αὐγούστου, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἀκόμη πῶς ἠλίθια, ἀπὸ τὰ πρότυπά τῆς, διαβασμένη φασιστικὴ νοοτροπία τῆς καὶ μὲ τὴν κωμωδία τῆς ἐξαγγελίας τοῦ «τρίτου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ» (δάνειο καὶ αὐτὸ ἀπὸ τὸ «τρίτο ράιχ») ἀπαγόρευαν αὐτόματα καὶ σὰν ἀπὸ ἐνοτικτο, στοὺς νέους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, οἱ ὁποῖοι ζοῦσαν τὰ χρόνια τῆς διαμόρφωσής τους, κάθε διάθεση γι' ἀναπτυκτικὲς διαφυγές. Ἄν ἡ ποίηση δὲν ἦταν γι' αὐτοὺς «τὸ καταφύγιο ποὺ φθονοῦσαν», μεταβαλλόταν σὲ ἓνα μέσον γιὰ νὰ δηλώσουν τὴν ἀρνήσή τους πρὸς τὴν ὅποια καθιερωμένη πίστη, τὴ διάστασή τους πρὸς μιὰ πραγματικότητα ἐνοχλητικὴ, νόθη καὶ βρώμικη. Ἔτσι μπορεῖ κανεὶς νὰ ἐξηγήσει γιὰ τὴν ἡ νέα αὐτὴ γενιὰ ἀρχίζει τὴν ποιητικὴ τῆς ζωῆς μὲ μιὰ «βιασμένη» (ὅπως θὰ τὸ ἐρμηνεύσει ὁ Σεφέρης), θὰ θελήσει νὰ ἐκφραστεῖ πρὶν νὰ σκεφθεῖ καὶ νὰ αισθανθεῖ τὴν ἀνάγκη μιᾶς τεχνικῆς κάλυψης. Στὸ ἡμερολόγιο τοῦ Σεφέρη «Μέρες, Γ'» βρισκω τὶς ἀκόλουθες ἐγγραφές, ποὺ εἶναι χαρακτηριστικῆς.

Τὸ βράδυ στοῦ Ἀπόττου μὲ τὸν Ἐλύτη καὶ τὸν μικρὸ τὸν Βαλαωρίτη. Ὁ Β. μὸς δείχνει ποιήματά του. Τελείωσε τὸ γυμνάσιο πέρα. Ροπή τῆς νιότης νὰ πει τὸ οὐσιαστικὸ – αὐτὸ ποὺ νομίζει οὐσιαστικὸ – ὅσο μπορεῖ πῶς θιαστικά, πῶς ἀπευθείας. Φυσικά, τὰ σημαντικότερα μόνον ἀπ' ἔξω· οἱ σκιὲς χάνονται· ἡ γλώσσα ἓνας σκελετός. Δὲν ξέρουν ἀκόμη αὐτὸ ποὺ ἔλεγε ὁ Valéry στὸν Alain: «Refuser de faire». Ἄγνοοι τὸ μερικὸ τοῦ θεοῦ, ποὺ ἀναζητοῦσε ὁ Gide. Αὐτὸ, βέβαια, ἀπὸ τὴν καλὴ του μεριά, εἶναι ἓνας τρόπος εὐσυνειδησίας, τιμιότητας καὶ εἶναι σπάνιο ν' ἀρχίσει κανεὶς ἀλλιῶς. Ὡστόσο κοιτάζοντας νὰ δώσουν «τὸ πολυτιμότερο ποὺ ἔχουν», ὅπως λένε, δίνουν μόνο κάτι ποὺ δὲν ἔχουν. Προσπαθῶ νὰ τοῦ ἐξηγήσω μὲ πολλὴ δυσκολία, μὲ πολλὲς περιστροφές αὐτὰ τὰ πράγματα. Ὁ δισταγμὸς

μου εἶναι μεγάλος· βλάφτει κανεὶς τόσο συχνά.

(Ἐγγραφή: Γενάρης 1940, σ. 163)

Χτὲς βράδυ στοῦ Λουμίδη· διάφοροι λογοτέχνες τῆς παρέας τῶν Νέων Γραμμάτων (πάνω-κάτω) κι ἓνα-δύο πορνίδια. Ἡ – μού λείπει πῶς ἡ Κα – τὴ χεῖ μαζί μας γιὰ τὴ δημοσιεύομε ποιήματα τοῦ γιου τῆς στὸ περιοδικὸ καὶ δὲν τὸν ἀφήνομε νὰ κάνει τὰ μαθήματά του. Κατὰ τὴ φύση τῆς, ἔχει δίκιο.

(Ἐγγραφή: 15 Φεβρ. 1940, σ. 171)

Βλέπω κάπου-κάπου μερικοὺς λογοτέχνες· φίλους ἢ ἄλλους, Ἕλληνες ἢ ξένους. Ὅσοι ὠρίμασαν συλλογίζονται μὲ ἀπελπισία τὴ στιγμή ποὺ δὲ θὰ μποροῦν πιά νὰ γράψουν τίποτε. Ἄλλοι, οἱ νεώτεροι, μοιάζουν σὰν ἀπορφανωμένοι τώρα ποὺ ἡ ἐπικοινωνία μὲ τὶς χώρες, ποὺ εἶχαν ἀκόμη μιὰ λογοτεχνικὴ παραγωγή, ἐκλείσει. Τέλος, ὁ νεώτερος ποὺ ξέρω, μὸς ἔλεγε χτὲς βράδυ: «Ὁ πόλεμος γιὰ μένα εἶναι μιὰ λεπτομέρεια, μιὰ πολὺ μικρὴ λεπτομέρεια». Εἶναι βέβαια εἴκοσι χρονῶ. Μὸς ἔλεγε ἀκόμη: «Τώρα δὲ γράφω κι αὐτὸ δὲ μὲ πειράζει». Ἴσως νὰ σκέπτεται ἔτσι γιὰ τὴ νιώθει μπροστά του πολλὰ χρόνια ἀκόμη, ἴσως γιὰ τὴ ἀνῆκει σὲ μιὰ γενιὰ ποὺ δὲ θὰ λογαριάζει τὴν τέχνη σὰν ἐμάς.

(Ἐγγραφή: 8 Ἰουλίου 1940, σ. 208)

Ἄν ἐρμηνεύω σωστά, οἱ τρεῖς αὐτὲς ἐγγραφές τοῦ Σεφέρη δείχνουν ὅτι μέσα στοὺς νέους τοῦ κύκλου, ποὺ βρίσκεται κοντὰ στοὺς δικούς του χώρους, καὶ κατὰ μείζονα λόγο προσκείμενους στὰ δικά του κοινωνικὰ πλαίσια, ὑπάρχει ἓνα πνεῦμα βαθύτατης ἀμφισβήτησης καὶ μιὰ πίεση τῶν γεγονότων, ποὺ τοὺς ἐξωθεῖ ψυχολογικὰ νὰ ἐκφράσουν τὴν ἀντίθεσή τους γιὰ τὸν κόσμον μέσα στὸν ὁποῖο ἀνατρέφονται, ἐνῶ συγχρόνως τὸν ἀποκροῦν. Ἀνέβαινε μιὰ γενιὰ ποὺ ἀρνιόταν τὴν παράδοση, ἀκόμη καὶ ἐκείνη ποὺ ἔβγαине ἔξω ἀπὸ τὰ πλαίσια τῆς κρατούσας ἰδεολογίας. Ἄν ὁ κύκλος τῶν νέων ποὺ ἐπικοινωνοῦσε ὁ Σεφέρης ἦταν μεγαλύτερος, καὶ ἀπὸ ἄλλα στρώματα, θὰ διαπίστωνε ὅτι ἡ ἔκτασι τοῦ φαινομένου κάλυπτε σχεδὸν ὅλη τὴ νέα αὐτὴ γενιὰ ποὺ ζοῦσε πῶς ἐντατικά, πῶς ἀπόλυτα καὶ πῶς ἀπερίσκεπτα, ὅ,τι ἐκείνος δὴλωνε ὡς «τελευταία μέρα».

Σὲ ὑγρὸς σκοτεινοὺς δρόμους
πυροβολοῦν μὲ τὸ μυαλό τους οἱ ἄνθρωποι
θὰ γράψει στὰ χρόνια τῆς Κατοχῆς ὁ Ὀδυσσεύς Ἐλύτης.

Γιὰ νὰ μὴν παραπέμψω τὸν ἀναγνώστη στὴ σ. 133 τοῦ προηγούμενου τόμου, ἀντιγράφω ἐδῶ τὸ ποίημα τοῦ Σεφέρη «Ἡ τελευταία μέρα».

Ἦταν ἡ μέρα συννεφιασμένη. Κανεὶς δὲν ἀποφάσιζε
φυσοῦσε ἓνας ἀγέρας ἀλαφρὺς: «Δὲν εἶναι γρέγος εἶναι σιρόκος» εἶπε
κάποιος.

Κάτι λιγνὰ κυπαρίσσια καρφωμένα στὴν πλαγιά κι ἡ θάλασσα
γκρίζα μὲ λιμένες φωτεινές, πῶς πέρα.

Οἱ στρατιῶτες παρουσίαζαν ὄπλα σὰν ἀρχισε νὰ ψιχαλίζει.
«Δὲν εἶναι γρέγος εἶναι σιρόκος» ἢ μόνη ἀπόφασι ποὺ ἀκούστηκε.
Κι ὅμως τὸ ξέραμε πῶς τὴν ἄλλη αὐγὴ δὲ θὰ μᾶς ἔμνε
τίποτε πιά, μῆτε ἡ γυναῖκα πίνοντας πλάι μας τὸν ὕπνο
μῆτε ἡ ἀνάμνησι πῶς ἤμασαν κάποτες ἄντρες,
τίποτε πιά τὴν ἄλλη αὐγὴ.

«Αὐτὸς ὁ ἀγέρας φέρνει στὸ νοῦ τὴν ἀνοιξη» ἔλεγε ἡ φίλη
περπατώντας στὸ πλευρὸ μου κοιτάζοντας μακριὰ «τὴν ἀνοιξη
ποὺ ἔπεσε ξαφνικὰ τὸ χειμῶνα κοντὰ στὴν κλειστὴ θάλασσα.
Τόσο ἀπροσδόκητα. Πέρασαν τόσα χρόνια. Πῶς θὰ πεθάνομε;»

Ἔνα νεκρῶσιμο ἐμβατήριο τριγύριζε μὲς στὴν ψιλὴ βροχή.
Πῶς πεθαίνει ἓνας ἄντρας; Παράξενο κανένας δὲν τὸ συλλογίστηκε.

Κι όσοι τὸ σκέφτηκαν ἦταν σὰν ἀνάμνηση ἀπὸ παλιὰ χρονικὰ τῆς ἐποχῆς τῶν Σταυροφόρων ἢ τῆς – ἐν Σαλαμίνι – ναυμαχίας. Κι ὅμως ὁ θάνατος εἶναι κάτι ποὺ γίνεται πὼς πεθαίνει ἕνας ἄντρας; Κι ὅμως κερδίζει κανεὶς τὸ θάνατό του, τὸ δικό του θάνατο, ποὺ δὲν ἀνήκει σὲ κανέναν ἄλλον καὶ τοῦτο τὸ παιχνίδι εἶναι ἡ ζωὴ.

Χαμήλωνε τὸ φῶς πάνω ἀπὸ τὴ συννεφιασμένη μέρα, κανεὶς δὲν ἀποφασίζει.

Τὴν ἄλλη αὐγὴ δὲ θὰ μᾶς ἔμενε τίποτε· ὅλα παραδομένα· μῆτε τὰ χέρια μας·

κι οἱ γυναῖκες μας ἔνοδοιλεύοντας στὰ κεφαλόβρυσσα καὶ τὰ παιδιά μας στὰ λατομεία.

Ἡ φίλη μου τραγουδοῦσε περπατώντας στὸ πλευρό μου ἕνα τραγοῦδι σακατεμένο:

«Τὴν ἀνοιξη, τὸ καλοκαίρι, ραγιάδες...»

Θυμότανε κανεὶς γέροντες δασκάλους ποὺ μᾶς ἄφρασαν ὄρφανούς.

Ἐνα ζευγάρι πέρασε κουβεντιάζοντας:

«Βαρέθηκα τὸ δειλινό, πάμε στὸ σπίτι μας

πάμε στὸ σπίτι μας ν' ἀνάψουμε τὸ φῶς».

(Ἀθήνα, Φεβ. '39)

Ἡ δικτατορία ποὺ γεννοῦσε αὐτὸ τὸ ἀσφυκτικὸ κλίμα δὲν ἔκανε κάτι ἐντελῶς διαφορετικὸ ἀπ' ὅ,τι ὀλόκληρη ἡ νεοελληνικὴ κατεστημένη ἰδεολογία τῶν προηγούμενων τῆς χρόνων, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ νὰ κοπιάρει ἕνα φασισμό ποὺ ἤδη κέρδιζε τὶς πρώτες μάχες στὴν Εὐρώπη, ταπεινώνοντας ὅσες ἀρχὲς στήριζαν τὸν εὐρωπαϊκὸ πολιτισμὸ, τὶς ἀρχὲς ποὺ προετοίμασαν τὴ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1789, ἀρχὲς ποὺ συμπληρώθηκαν μὲ τὰ νεανικὰ γραπτὰ τοῦ Μάρξ καὶ φαίνονταν νὰ μποροῦν νὰ ἐπικρατήσουν στὴ δευτέρη δεκαετία τοῦ αἰῶνα μας. Τώρα, ἐκεῖνοι ποὺ εἶχαν ὀπλίσει τὸ χέρι τῶν δολοφόνων τοῦ Ζᾶν Ζορές, τοῦ Κάρλ Λίμπνεχτ καὶ τῆς Ρόζας Λουξεμβουργκ εἶχαν βρεῖ στὸ πρόσωπο τοῦ Χίτλερ ἕνα πῦρ ἀποτελεσματικὸ ὄργανο, ἱκανὸ νὰ θυθίσει τὴν Εὐρώπη στὰ σκοτάδια καὶ νὰ ματαιώσει κάθε πιθανότητα κοινωνικῶν ἐξελίξεων, τὶς ὁποῖες θὰ καθόριζαν ὅλες οἱ ἀνερχόμενες στὸ ἱστορικὸ προσκήνιο παραγωγικὲς δυνάμεις.

Ὡστόσο, ἂν ἡ πολιτικὴ στάθμιση τῶν γεγονότων βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὰ ἐνδιαφέροντα καὶ τὶς δυνατότητες τῶν περισσότερων ποιητῶν, ἡ πνιγρὴ ἀτμόσφαιρα ποὺ δημιουργήθηκε ἦταν φυσικὸ νὰ τοὺς θίγει. Ἐξἄλλου, οἱ δευτερογενεῖς ἐπιπτώσεις, ἀκόμη καὶ σὲ θέ-

ματα τῆς καθημερινῆς ζωῆς, ἔφταναν ὡς τὸ κατώφλι τῶν κατοικιῶν τῶν πολιτῶν καὶ κάποτε τὸ διάβαιναν, στὸ ὄνομα ἐνὸς προληπτικοῦ ἐλέγχου ἢ ἀκαθόριστων ὑπονοιῶν. Ὁ κάθε πολίτης ἦταν προκαταβολικὰ ὑποπτος. Καὶ ἀναφέρομαι σὲ καταστάσεις τυπικὰ ὀμαλές, πρὶν ὁ πόλεμος ἐνεργήσει ὡς αἴτιο καὶ ἀναγκαῖο κακὸ τῆς ἀνεξέλεγκτης δράσης τῶν ποικίλων ἐξουσιῶν.

Ἡ ἀντίδραση τῶν νέων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης σὲ μιὰ κατάσταση ἐξανδραποδισμού ἦταν φυσιολογικὴ καὶ αὐθόρμητη. Ἀναφέρω ἕνα χαρακτηριστικὸ ἐπεισόδιο, ποὺ εἶχε διαδοθεῖ τότε σὲ εὐρύτερους κύκλους. Μιὰ διάλεξη ποὺ εἶχε ἐτοιμάσει ἕνας ἀπὸ τοὺς τελειόφοιτους, τὸ 1938, τοῦ Ἀμερικανικοῦ Κολεγίου γιὰ μέσα στὸ Γυμνάσιο μὲ θέμα τὸν Γαλιλαῖο εἶχε ἀπαγορευτεῖ. Καὶ τότε ἡ τάξη τῶν τελειοφοιτῶν βρῆκε ἄλλο μέσον, γιὰ νὰ περάσει τὸ μήνυμά της. Ἀνέβασαν στὸ θέατρό τους μιὰ ἐπιθεώρηση, στὴ σκηνοθεσία τῆς ὁποίας βοήθησε ὁ Κάρλος Κούν, ποὺ δίδασκε ἐκεῖνο τὸν καιρὸ στὸ Κολλέγιο. Καὶ μέσα στὴν ἐπιθεώρηση ἀκουγόταν κατὰ διαστήματα ὡς τραγουδιτικὸ μοτίβο ἢ φράση ποὺ ἀποδίδεται στὸν Γαλιλαῖο «Καὶ ὅμως κινεῖται». Ὑπάρχουν καὶ σὲ ἄλλες περιπτώσεις ἀνάλογα ἐπεισόδια ποὺ μπορεῖ κανεὶς σήμερα μὲ τὴν ἀνεσὴ του νὰ τὰ χαρακτηρίσει ἀσήμαντα ἢ ἀνευαξίως. Ὅμως οἱ στίβες αὐτὲς συντηροῦσαν μιὰ φωτιά ποὺ θὰ ἀνάψει σὲ λίγο ὄχι τόσο ἀπροσδόκητα ὅσο νομίστηνε.

Ἄς παρακολουθήσουμε ὅμως πῶς γενικὰ τὴ συνέχεια τῶν γεγονότων ποὺ ζεῖ ἡ γενιὰ αὐτὴ. Ὁ πόλεμος τῆς Ἀλβανίας βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὶς ἄμεσες ἐμπειρίες της (τρὶς ἐξαιρέσεις). Φυσικά, ζοῦν τὴν ἀτμόσφαιρα τῶν μετόπισθεν, ὅπου φτάνει καὶ τὸ ἀντιφασιστικὸ φρόνημα ποὺ θερμαίνει τοὺς ἐφέδρους καὶ τοὺς ὀπλίτες τοῦ πολέμου, ἀντίθετα ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ὑποτίθεται τὸν καθοδηγοῦν. Ὅταν τὸ περιοδικὸ «Νεοελληνικὰ Γράμματα», ποὺ στεγάζει τοὺς συγγραφεῖς ὅλων τῶν δημοκρατικῶν τάσεων στὰ χρόνια τῆς δικτατορίας, δημοσιεύει τὸν πρώτο μῆνα τοῦ πολέμου ἀντιφασιστικὰ ἄρθρα διάφορων διανοουμένων ταυτόχρονα μὲ ἀνάλογα ἄρθρα ποὺ δημοσιεύουν στὴν ἐφ. «Πρώια» ὁ Βάρναλης καὶ ὁ Καρβούνης, θὰ τοὺς συλλάβει ὅλος ὁ Κ. Μανιαδάκης, ὑπουργὸς Ἀσφαλείας τῆς δικτατορίας, γιὰ νὰ τοὺς ἐπιθεωρήσει ὅτι ἡ κατάσταση δὲν ἄλλαξε καὶ νὰ τοὺς δηλώσει ὅτι «δὲν πολεμάμε τὸ φασισμό ἀλλὰ τὴν Ἰταλία». Ἀναφέρω τὸ ἐπεισόδιο αὐτό, γιὰτὶ ἀνάμεσα στοὺς συλληφθέντες εἶναι καὶ ἕνας ἐκπρόσωπος τῆς γενιᾶς αὐτῆς, ὁ Δήμος Μέξης (γεν. 1919), ποὺ μὲ δυὸ κείμενά του, «Me ne prego» (30.11.1940) καὶ «Ὁ δούλος ποὺ ταπεινώσε τὴ Ρώμη» (14.12.1940), ἔδειχνε πρώιμα κάποια ἀπὸ τὰ ἐνδιαφέροντα καὶ τὶς θέσεις της.

Ὅταν ἀρχίζει ἡ περίοδος τῆς Κατοχῆς, τὸ πνεῦμα τῆς ἀντίστασης ποὺ ἀναπτύσσεται δὲν εἶναι ὀργανωτικὰ εἶναι ὅμως ψυχολογικὰ προετοιμασμένο. Τὸ ἔθνικὸ καὶ τὸ πολιτικὸ πρόβλημα (γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ, νεώτατοι, δὲν ἔχουν περάσει στὸ στάδιο τῆς ἐπαγγελματικῆς σκοπιμότητος καὶ φθορᾶς) ταυτίζονται μὲ τὸ ἠθικὸ πρόβλημα. Ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ποὺ μοῦ παραχώρησαν οἱ ἴδιοι οἱ ποιητὲς τῆς γενιᾶς βλέπω ὅτι κανεὶς δὲν ἔμεινε ἀδιάφορος καὶ σχεδὸν ὅλοι πῆραν μέρος σὲ κάποια μορφή ἀγώνα κατὰ τῶν ἀρχῶν Κατοχῆς. Μερικοὶ μάλιστα χώθηκαν στὴν ὑπόθεση ὡς τὸ λαιμὸ, διακινδυνεύοντας τὴ ζωὴ τους «σὲ κάθε γωνιά καὶ σοκάκι» ὅπως ἔγραψε ἕνας ποιητῆς. Τὸ συλλογικὸ πνεῦμα καὶ ἡ ὁμοψυχία ποὺ χαρακτήριζαν τὰ πρώτα χρόνια τῆς Κατοχῆς συντελοῦσαν, ὥστε ὅλες οἱ παράνομες καὶ ποικίλων τάσεων ὀργανώσεις, μικρὲς, μεσαῖες, μεγάλες, νὰ δουλεύουν χωρὶς νὰ ἀναπτύσσουν ἕνα πνεῦμα ἀντιδικίας ἀνάμεσά τους, μὲ συνέπεια οἱ μαζικὲς ἐκδηλώσεις νὰ στελεχώνονται ἀπὸ ὅλες τὶς τάσεις, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν βασικὸ φορέα ὁ ὁποῖος τὶς καθοδη-

Πολιτικὴ γελοιογραφία τοῦ 1932.

γούσε. Το φαινόμενο μοιάζει σαν να έχει πραγματοποιηθεί στο πολλαπλάσιο ή ευχή του ποιητή: «*Λίγο άκόμα /.../ λίγο άκόμα, / να σηκωθούμε λίγο ψηλότερα*». Ο παράνομος τύπος, (αυτές οι μικρές έφημεριδοϋλες με τα μικρά στοιχεία, που κυκλοφορούσαν από χέρι σε χέρι, γραμμένες όλόκληρες για πρώτη φορά, από το κύριο άρθρο ως τις ειδήσεις, σε δημοτική γλώσσα), έδειχνε έμπρακτα το γενικό αυτό πνεύμα διαλόγου. Ωστόσο, οι φοβίες και οι διορατικότητες (παίρνω τις δύο αυτές λέξεις / όρους με το διπλό τους νόημα) των μεγάλων, με τις κατεστημένες ιδεολογίες, που δεν πενούσαν αρχικά, τουλάχιστον άποφασιστικά, στους νέους, από ένα χρονικό διάστημα και ύστερα έμπαιναν στο ζύγι, έκοβαν το διάλογο και όδηγοΰσαν τα πράγματα σε σύγκρουση. Από τα μέσα κυρίως του 1943 και όταν έχει παιχθεί ή κωμωδία της μετάβασης της αντιπροσωπείας των ανταρτών όλων των άποχρώσεων, που ανέλαβαν να διεκπεραιώσουν οι άγγλικές στρατιωτικές και πολιτικές αρχές στην Αίγυπτο, για συνεννόηση και συντονισμό της αντικατοχικής δράσης με την έξορστη ελληνική κυβέρνηση, ή διάσπαση της Αντίστασης άποτελεί πλέον γεγονός και δημιουργεί τις προϋποθέσεις ενός ακήρυκτου έμφύλιου πολέμου, με ό,τι αυτός συνεπάγεται. Η συμφωνία του Λιβάνου, που φάνηκε να περατώνει αυτή την κατάσταση, και ή ανάιακτη επάνοδος της έξορστης ελληνικής κυβέρνησης (άνανεωμένης και συμπληρωμένης με ύπουργούς της κυβέρνησης των βουνών) στην Ελλάδα κράτησε ως τη μοιραία 3η Δεκεμβρίου του 1944. Οι σπόροι που άφησε αυτή ή *Έξέγερση στην Αθήνα* (χρησιμοποϊώ τον τίτλο που δίνει ό Ιωάννης Ιατρίδης) θα γεννήσουν την όθη μεταπελευθερωτική κατάσταση, που νεκρανάστησε πεθαμένες και λίγο ή πολύ ένοχες πολιτικές δυνάμεις, και αυτή με τη σειρά της θα όδηγήσει στον Έμφύλιο πόλεμο του 1947 - 1949 και στη στρατιωτική ήττα της άκρας άριστερας, που ήταν ή μόνη ή όποια ανέλαβε και διεξήγαγε την ένοπλη σύγκρουση, ενώ ή υπόλοιπη άριστερά (ή όποια συμβάδιζε, συνοδοιπορούσε και συναποφάσιζε με την άκρα άριστερά στην κατοχική αντίσταση) είχε μείνει τώρα στο περιθώριο. Αυτός ό διαχωρισμός πολιτικής τακτικής μεταξύ άριστερας και άκρας άριστερας θα δημιουργήσει τα μεταπολεμικά χρόνια ένα μεγάλο αριθμό όπαδών, που θα μένουν συνεχώς άστεγοι κομματικά και θα πλαισιώνουν κάθε φορά και διαφωρετικά κομματικά μορφώματα, τα όποια θα υπόσχονται μια κοινωνική άλλαγή και θα εκφράζουν ένα πνεύμα, που θα αντίπεται στις κρατούσες συνθήκες και ιδεολογίες, φαινόμενο που συντηρείται άκόμη.

Αν ζητούσαμε να δούμε το έργο των πεζογράφων της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς και όχι το έργο των αντίστοιχων ποιητών, θα διαπιστώναμε πιό άμεσα σε τί μεγάλο ποσοστό όλα αυτά τα γεγονότα και ή άτμόσφαιρα που εκπορευόταν από αυτά τους σταύρωσαν άνεξίτηλα, άποτελεσαν το βιωματικό ύλικό τους και διαμόρφωσαν τις συνειδήσεις τους.

Με τους ποιητές το φαινόμενο αυτό γίνεται λιγότερο εϋανάγνωστο, αν εξαίρεσουμε λίγες περιπτώσεις, όπου όμως και εκεί οι προσεκτικές έρμηνευτικές προσεγγίσεις δε μας δίνουν τα ίδια άποτελέσματα μιας έπιφανειακής εντύπωσης: περνάει στην ποίηση ό,τι είναι *άναλλάξιμο ποιητικά*. Όμως γενικά σε όλους τους ποιητές της γενιάς αυτής έχομε, τουλάχιστον κάποτε, έπιπτώσεις των εμπειριών της κατοχικής και της πρώτης μεταπολεμικής περιόδου. Και δεν πρόκειται για μια εντύπωση που μπορεί να χρωθεί ως υποκειμενική. Άκόμη και μερικοί από τους πιό έρημικούς ποιητές, που ό προβληματισμός τους θεωρήθηκε ως άποκλειστικά ύπαρξιακός, παρουσίασαν σε πολύ μεταγενέστερες εκδόσεις τους, κυρίως μετα

την προσωρινή "άνοιξη" του 1964-65, και περισσότερο μετά την έξοδο από τη δικτατορία του 1967, ποιήματά τους, που δείχνουν την *ψυχική τους συμμετοχή στο πνεύμα της κατοχικής αντίστασης*.

Ωστόσο, ως επαναληφθεί άλλη μια φορά ότι τα κοινωνικά ή τα έθνικά προβλήματα δεν άποτελούν παρά τμήματα του ανθρώπινου προβλήματος που οι διαστάσεις του είναι πραγματικά τερατώδεις. Και δεν είναι ούτε λογικό ούτε δίκαιο να θεωρούμε ότι οι ποιητές που τους άπασχολούν τα γενικότερα ανθρώπινα προβλήματα άπωθούν κατά βάθος τα κοινωνικά προβλήματα και μένουν έξω από την εποχή τους. Όταν άναφερόμαστε σε μια συγκεκριμένη εποχή και ζητάμε να συλλάβουμε την άτμόσφαιρα που την καθορίζει και τις συνειδήσεις των ανθρώπων που τη βιώνουν, βρίσκομε ένα έκτεταμένο σύνολο προβλημάτων, τα όποια εκπροσωποΰν την εποχή και από τα όποια μπορεί να μετρηθεί ή συμμετοχή στη ζωή ενός συγγραφέα. Η "άληθεια" ενός έργου και ή "άναλλάξιμη" άξία του, διαπιστώνονται με το ποσοστό άναπόκρισης που έχει στο κοινό της εποχής του πρώτα και ύστερα στο κοινό που έρχεται λίγο ή πολύ άργότερα, όποτε και επιβελαιώνεται ή βιωσιμότητά του.

Μέσα στο χρέος της σύγχρονης, ή της περίπου σύγχρονης, με τα έργα κριτικής είναι να προβεί στις πρώτες έπιλογές και να διακινδυνεύσει τις πρώτες κατατάξεις. Αν ό άναγνώστης πιστέψει τις προτάσεις της κριτικής ως όριστικές, θα είναι ένας κακός και όκνηρος άναγνώστης, που δεν έχει καταλάβει ότι καμιά ανθρώπινη κρίση δεν μπορεί να εκληφθεί ως όριστική, όταν δεν πέσομε στις παγίδες των θεολογιών, οι όποιες ίσως να μετακινούν βουνά αλλά δε δουλεύουν για την ανθρώπινη άρτίωση. Ο φασισμός, και μιλω έδώ χωρίς να σκοπεύω σε εξαργυρώσιμες πολιτικά θέσεις, ντύθηκε και ντύεται δυστυχώς άκόμη με πολλά προσωπεία, ώστε να κρύβει με έπιμέλεια τις ένοχες προθέσεις του, κυριότερη από τις όποιες είναι να συντηρείται ό ανταγωνιστικός χαρακτήρας των κοινωνιών. Ας άπαλλάξομε τουλάχιστον τις πνευματικές χειρονομίες από το πνεύμα ενός άδηλωτου φασισμού, μιας άσκησης έξουσίας σε τελευταία άνάλυση, που στερεί το δικαίωμα σε κάθε άποδέκτη να άναλαμβάνει την ευθύνη της προσωπικής του μέτρησης.

Ο έπιμελητής του τόμου έχει εκφραστεί για μια ή πολλές ποιητικές συλλογές πολλών από τους 47 που καταχωρίζονται έδώ, και για μερικούς, απ' όσους σήμερα κρίνονται ως οι πιό αξιόλογοι, έχει γράψει άρκετά πρώιμα. Θα ήταν εύκολο να συγκεντρώσει και να συμπληρώσει τις παλιές του κρίσεις, όπως εν μέρος έκανε για τους νεώτερους ποιητές του μεσοπολέμου. Προτίμησε όμως ως όρθότερη λύση να καταθέσει το ποιητικό ύλικό που έπέλεξε και να το άφήσει να κριθεί από τους άναγνώστες, πιστεύοντας (πιό πολύ απ' ό,τι στον προηγούμενο τόμο) ότι για την πρώτη μεταπολεμική μας γενιά χρειάζεται να τεθούν τα πράγματα σε όρους *σζήτησης*, για να έπισημανθεί το πλάτος του προβληματισμού, οι αίσθητικές και ιδεολογικές έπιλογές αυτής της γενιάς, και ύστερα να μπορέσουν να έχουν άξία και σημασία, συγκριτικά, οι όποιες μελέτες σκοπεύουν σε έντοπισμούς όρισμένων ποιητών που πιστεύεται ότι ξεχωρίζουν.